

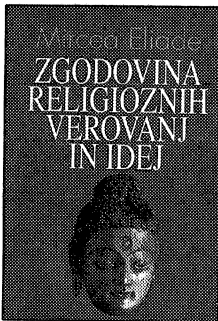
»Misterijski« značaj kulta se določneje izrazi šele z Dionizom-Zagreusom. Mit o razteženju otroka Dioniza-Zagreusa nam je znan predvsem iz pričevanj krščanskih piscev. Kot je pričakovati, ga predstavljajo evhemeriziranega, nepopolnega in zlomaherno. A prav zato, ker so bili osvobojeni prepovedi odkritega govorjenja o svetih in skrivnih stvareh, so nam krščanski pisci sporočili številne dragocene podrobnosti. Hera pošlje Titane, ki premotijo otroka Dioniza-Zagreusa z različnimi igračkami (ropuljicami, ogledalom, neko igro s koščicami, žogo, vrtavko, romбом [vrsta preprostega glasbila]), nakar ga zakoljejo in razsekajo na kosce. Te skuhamo v kotličku in jih po nekaterih različicah použijejo. Boginja – Atena, Rea ali Demetra – prejme ali reši srce in ga spravi v skrinjico. Ko Zevs zve za zločin, udari Titane s streljo. Krščanski avtorji ne navajajo Dionizovega vstajenja od mrtvih, vendar so stari pisci poznali to epizodo. Epikurejec Filodem, Cicerov sodobnik, govori o treh Dionizovih rojstvih, »prvič iz svoje matere, drugič iz stegna in tretjič, ko je Rea, potem ko so ga Titani razkosali, sestavila njegove ude in je vnovič oživel«. Firmicus Maternus sklene z dodatno navedbo, da so se na Kreti (kjer naj bi se godila njegova evhemerizirana zgodba) umora slovesno spominjali z vsakoletnimi obredi, ki so ponavljali, kar je »otrok storil in prestal v trenutku svoje smrti: v globini gozdov s spuščanjem čudnih glasov hlinijo norost besneče duše«, s čimer nakažejo, da je za umor kriva norost, in »z zobmi raztrgajo živega vola«.

Mitičnoobredna téma trpljenja in vstajenja otroka Dioniza-Zagreusa je pobudila nešteto polemik, predvsem zaradi svojih »orfičnih« interpretacij. Za naš namen zadostuje opozoriti, da najstarejši dokumenti potrjujejo podatke, ki nam jih sporočajo krščanski pisci. Ime Zagreus je prvič omenjeno v epski pesnitvi iz tebarskega cikla

(*mania*) pa je dokazovala, da je človeške danosti mogoče preseči...

Iz druge knjige:

Razmah teologije

stusa, kot nadaljevanje in dopolnitev dela, ki se je začelo s stvarjenjem Adama, potem pa zaradi njihovega padca obstalo. Kristus ponovi Adamovo bivanjsko pot, zato da človeštvo odreši posledic greha. Toda medtem ko je Adam prapodoba grešnega in smrtnega človeštva, je Kristus stvarnik in vzorni zgled novega človeštva, blagoslovljenega z obljubo nesmrtnosti. Irenej išče – in odkriva – antitetične vzporednice med Adamom in Kristusom: prvi je bil ustvarjen iz deviške zemlje, Kristus je bil rojen iz device; Adam je neubogljivo jedel od prepovedanega drevesa, Kristus se je ubogljivo pustil usmrtniti na drevesu Križa itd.

Nauk o ponovitvi lahko razlagamo kot dvojno prizadevanje: prvič, za biblično razodetje v celoti, in drugič, za utemeljitev utelešenja kot dopolnitve tega razodetja. Prve strukture svetega koledarja, tj. litur-

renesanse naprej je za racionalistične teozofe značilen predvsem njihov antitrinitarizem. Vseeno pa je trinitarna teologija zaslužna za to, da je opogumila drzne spekulacije, s tem ko je kristjane prisilila, da so se znebili okvirov vsakdanje izkušnje in logike.

Postopno posvečevanje in nazadnje pobožanstvenje Marije sta predvsem delo ljudske pobožnosti. Proti koncu 1. st., to je v času, ko je nastal *Janezov evangelij*, je Cerkev že priznavala Marijin religiozni pomen. Jezus na križu je rekel materi: »Žena, glej, tvoj sin!« in potem učencu: »Glej, tvoja mati!« (*Jan* 19, 25–26). Marijina pomembnost izhaja iz njenega materinstva: je *Deipara*, »Božja porodnica«. Izraz je prvič izpričan v začetku 3. st.; toda ko so ga monofiziti začeli uporabljati v heretičnem pomenu, je ime *Deipara* nadomestil jasnejši izraz, *Theotokos*, »Mati božja«. Ostala pa je deviška mati in dogma o Marijini trajni brezmadežnosti je bila oznanjena na efeškem koncilu.

Tudi tukaj se srečujemo z usvajanjem in prevrednotenjem arhaične in po vsem svetu razširjene religijske ideje. Teologija Marije, deviške matere, namreč povzema in dopolnjuje prastara prednjeazijska in sredozemska pojmovanja o *partenogenezi* (zmožnosti samooploditve) Velikih boginj. Marijina teologija je tako preoblikovanje najstarejše in najpomembnejše počastitve, ki se je od prazgodovine izkazovala religijski skrivnostni ženskosti. Devico Marijo so v zahodnem krščanstvu poistili s podobo božanske modrosti. Vzhodni Cerkvi pa so ob teologiji *Theotokos* razvili nauk o nebeški modrosti (*Sophia*), v kateri žari ženska podoba Svege Duha. Precej stoletij pozneje je sofianologija igrala pri intelektualnih elitah vzhodnega krščanstva podobno vlogo kot novotomizem pri prenovi katoliške filozofije...

sta sedem otrok: tri sinove, ki so vsi kmalu umrli, in štiri hčere (najmlajša, Fatima, se je poročila z Mohamedovim bratrancom Alijem. Hadidžinega mesta v Prerokovem življenju ni mogoče spregledati: ravno ona mu je vlivala poguma med preizkušnjami njegovega religioznega poklica.

O Mohamedovem življenju pred prvimi razodetji okrog leta 610 vemo bolj malo. Po izročilu je pred tem preživel dolga obdobja »duhovne osame« v votlinah in na drugih osamljenih krajih, tako vedne nje pa je bilo arabskemu politeizmu tuje. Najverjetneje so na Mohameda naredila precejšen vtis bedenja, molitve in meditiranja krščanskih menihov, ki jih je srečeval ali slišal o njih govoriti na svojih popotovanjih. Kristjan je bil tudi eden od Hadidžinih bratrancev. Poleg tega so v arabskih mestih poznali nekatere odmeve krščanskega, bodisi pravovernega ali ločinskega (nestorijanskega, gnostičnega) oznanjanja, pa tudi ideje in navade Hebrejcev. Vendar je bilo v Meki malo kristjanov, in še od teh je bila večina zelo skromnega stanu (najbrž so bili abesinski sužnji) in slabo izobražena. Pač pa je bilo v Jasribu (pозnejši Medini) zelo veliko Judov in videli bomo, kako močno je Prerok računal na njihovo podporo...

Mohameda je v preroško poslanstvo potisnilo več ekstatičnih izkušenj, ki so nekakšen uvod v razodetje. V suri 53, 1–18, govori o prvi med njimi: »Uči ga tisti, ki ima velikansko moč in je rabsoden in se je prikazal v svoji podobi na najvišjem (ali: vzvišenem) obzorju; potem se je približal in sklonil – za dva streljaja z lokom ali manj – in razodel svojemu služabniku, kar mu je razodel« (5–8). Drugič ga je Mohamed videl pri nekem žižulku [Zizyphus jujuba, tropsko drevo]: »Videl je najveličastnejša znamenja svojega Gospodarja« (13–18). V suri 81, 22–23, se Mohamed vrača k temu

»čemer se kaže arhetipski (»vzorčni«) značaj teh struktur. Prav po odkrivanju arhetipov kot paradigmatičnih povezav med kulturami velja Eliade za utemeljitelja sodobne primerjalne religiozije.

Primerjav in povezav ne izvaja iz kake aprioristične teorije, temveč iz samih zgodovinskih oblik in izrazov svetega. Teorija deluje zgolj kot okvir, znotraj katerega se nam razkriva prava vsebina Eliadejeve velike trilogije, zapisana na starih rokopisih, izklesana v svetiščih, upodobljena na ikonah, izpričana v arheoloških najdbah, prisotna v religioznih obredih, idejah, verovanjih in upanjih, o katerih beremo v teh knjigah. Presunjeni in osupli se v branju sprehodimo po netmznih galerij manifestacij svetega ter spoznavamo vso raznolikost in obenem istost hrepenenja po popolnosti in odrešitvi, verovanja v večnost in svetost. In prav v tem, da nas Eliade »inicira« v to galerijo in vodi po njej, je veličina njegovega dela.

Tri obsežne knjige Eliadejeve *Zgodovine religioznih verovanj in idej* so prevedli: Mojca Mihelič, Miija Saje, Vid Snoj, Igor Škamperle, Vesna Velkovich-Bukilica (ki je uredila tudi slikovne priloge), Tomo Virk in Mojka Žbona. V veselje mi je bilo sodelovati z njimi pri tem za slovensko kulturo prav gotovo pomembnem delu.

Marko Uršič